

КИТОБ ВА КИТОБХОНЛИК – ИНСОН МАЪНАВИЯТИ КЎЗГУСИ

(Вилоят АКМ мутахассисларининг аҳолини китоб мутолаасига жалб қилиш бўйича фикрлари асосида тайёрланди)

Ёшларини китоб мутолаасига қизиқтириш учун қандай янги усуллардан фойдаланиш мумкин? Шу ўринда бу каби даврнинг долзарб саволларига бир неча йиллик тажрибага эга бўлган кутубхоначиларимизнинг фикрларига эътибор қаратишни лозим топдик

Бугунги глобаллашув даврида ёшларнинг таълим олиши, касб-хунар эгаллаши учун замонавий шарт-шароитлар ва имкониятлар яратиш, шу билан бирга, ёшларнинг бўш вақтини мазмунли ўтказишни ташкил этиш каби масалалар долзарб ҳисобланади. Ёшлар қанчалик маънавий баркамол бўлса, турли ёт иллатларга қарши иммунитетни ҳам шунча кучли бўлади. Маълумки, давлатимиз раҳбари ижтимоий, маънавий-маърифий соҳалардаги ишларни янги тизим асосида йўлга қўйиш бўйича илгари сурган 5 та муҳим ташаббусларнинг тўртинчиси ёшлар маънавиятини юксалтириш, улар ўртасида китобхонликни кенг тарғиб қилиш бўйича тизимли ишларни ташкил этишга йўналтирилган.

Шундай экан, бугунги кунда китоб мутолааси китобхонликни ривожлантириш борасида турли мазмундаги тадбирлар, китоб кўргазмалари ташкил этиб келинмоқда. Аммо ҳозирги давр ёшларини китоб мутолаасига қизиқтириш учун қандай янги усуллардан фойдаланиш мумкин? Шу ўринда бу каби даврнинг долзарб саволларига бир неча йиллик тажрибага эга бўлган кутубхоначиларимизнинг фикрларига эътибор қаратишни лозим топдик.

– Ёшлар, асосан, нималарга қизиқади, албатта, қизиқарли ўйинларга, китоб мутолааси бўйича телевидение, радио орқали турли асарлар юзасидан 1-4 синф ўқувчилари ўртасида ўзлари ўқиган китоблар асосида «Китобсевар болажон», ёш китобхонлар ўртасида 10-20 тагача адиллар яширинган катаклар асосида номерлаб белгиланадиган «Илмга барака» каби танловларни ўтказиш орқали ёшларимизда китобга бўлган меҳрни шакллантириб боришимиз мумкин.

Китобхонлар ҳар бир айтган номери остида яширинган адиб ҳақида 10 тадан кам бўлмаган маълумот айтса ўша адибнинг асарига

эга бўладилар. «Китоб лото» бу ток-шоуда 10-15 тадан кам бўлмаган асарлар яширинган тўртбурчак яшиқнинг ичида рангли шарчалар асосида олиб борилади. Китобхонлар ўзларига маъқул келган шарчаларни танлаб олиб, ичида яширинган асар ҳақида маълумотлар беришади. Китобхонлар берган маълумотларини ҳакамлар ҳайъати аъзолари баҳолаб боришади. Фаол қатнашган китобхонлар рағбатлантириб борилади.

«Китоблар чархпалаги» номли китобхонлик ўйинида айланага тўртбурчак шаклидаги карточкалар жойлаштириб чиқилади. Карточкалар остида асарлар, асарлар остида совғалар яширинган бўлади. Китобхонлар томонидан айлана барабани айлантирилади ҳамда барабан кўрсаткичи қаерда тўхтаса, ўша ердаги карточка олиниб унинг ортидаги яширин асар ҳақида китобхон томонидан етарлича маълумот берилса, асар ортидаги сирли совгани олиш имкониятига эга бўлади.

«Китоблар оламига қизиқарли саёҳат» китобхонлик ўйинида кутубхонанинг алоҳида битта хонасининг деворлари, эшик, дераза ромларини ҳам ҳар хил адабиётлар ҳамда адабиёт қаҳрамонлари суратлари билан безатган холда тақдим этилади.

Ушбу хонада китобхонлар учун барча шарт-шароитлар мавжуд бўлиб, китобхон ушбу хонадан фойдаланиши учун кичкина синовлардан ўтиши керак бўлади, яъни хонага киришдан олдин соддароқ тарзда китобхонлик бўйича тузилган саволга жавоб беради. Агар саволга тўғри жавоб берса ушбу хонадан фойдаланишга ҳамда ўзига керакли маълумотларни олишга эга бўлади. Шу тарзда ушбу хонада жамланган китобхонлар асосида жамоа тузилади. Жамоалар ўзаро беллашиб, ушбу хонанинг янада кўпроқ имкониятларидан фойдаланиш имкониятига эга бўлишади – дейди, *Шароф Рашидов номидаги Жиззах вилоят ахборот-кутубхона маркази илмий-*

услугият бўлими мудираси Нилуфар Жабборова.

– Китобхонлик маданиятини шакллантириш жараёнларида етакчи хорижий давлатлар тажрибаларидан ҳам ўз ўрнида фойдаланиш фойдадан ҳоли бўлмайди. Масалан, АҚШда китоб мутолаасига аҳолини қизиқтириш сиёсати XX асрнинг 50-йилларидан бошланган. Бу вазифа юзасидан мамлакатда 1972 йилда Конгрес кутубхонаси қошида Миллий китоб кўмитаси ташкил этилади. Кўмита ўзига керакли маблағни мамлакатнинг ички ва ташқи ҳамкорлик муносабатларини йўлга қўйиш натижасида топишга ҳаракат қилади. Яна шуни таъкидлаш лозимки, унда амалга ошириладиган дастурларнинг молиявий таъминотига ҳукумат айтирли оз миқдорда маблағ ажратиб, таъминот асосан алоҳида шахслар ва жамоат ташаббусига юклатилган. Мамлакатда мутолаа ва кутубхоналар ишини ривожлантириш мақсадида ҳар йили «Адабиёт ҳақидаги мактуб» номли дастур ўтказилади. Унда 46 мингдан зиёд 4-7-синф ўқувчилари қатнашиб, машҳур ёзувчиларга ўз мактубларини йўллашади. Бу мактубларда болалар ўзлари ўқиган китоб ҳақидаги таассуротларини билдиришади. Бу китоб уларнинг ҳаётига қандай таъсир ўтказди, нимага ўргатди ва китоб қахрамонларига бўлган муносабатлари ҳақида мулоҳаза юритишади. Энг яхши мактуб учун танлов уч босқичда ўтказилади. Аввал ҳар бир штатда, сўнг улардан 6 та ғолиб танлаб олинади. 6 та ғолиб «Китоб фестивали»га таклиф қилинади. Бу ерда якуний ғолиб аниқланади. Фестивалнинг молиявий таъминотини хусусий фирмалар ўз зиммасига олганлар.

Китоб мутолаасини ривожлантириш бўйича яна, 7-8 ёшли болалар ўртасида ўтказиладиган «Info Books» лойиҳаси мавжуд бўлиб, ўқилган китоб муҳокамаси интернет орқали амалга оширилади. Бунда бир вақтнинг ўзида бир неча китобхон китоб ҳақида ўз фикрини билдириши, баҳс-мунозарада иштирок этиши мумкин бўлади.

Буюк Британияда эса, аҳолини китоб мутолаасига қизиқтириш фаолиятида оммавий кутубхоналар пойдевор вазифасини бажаради. Бу мамлакатда оилавий ва болалар китоб ўқишига алоҳида эътибор билан қаралади. 2000 йилда кутубхоналар томонидан «Ёзги мутолаа даври», «Китоб-старт», «Оила даврасида ўқиш» каби дастурлар ишлаб чиқилган. Бу дастурлар болалар ва уларнинг ота-оналарига мўлжалланади. Масалан, «Китоб старт» («Book start») дастури болани илк ёш-

дан китобга қизиқтириш мақсадини ўз олдига қўяди. Буюк Британияда ҳар бир 3 ёшга тўлган болага «китоблар солинган портфель» совға қилинади. Унда қизиқарли китоблар ва маълумот нашрлар бўлиб, 3 ёшли болани китобга қизиқтириш, китоб ўқишга жалб этиш вазифасини ўз олдига қўяди. Бу портфель болаларга ҳомийлар томонидан совға сифатида тақдим этилади.

«Ёзги мутолаа даври» дастурига мувофиқ, ёзги таътил даврида ҳар бир ўспирин камида 6 та китоб ўқиб чиқиб, сайт рўйхатидан ўтиши керак, сўнг сайтда тенгқурлари билан китоб сюжети ҳақида суҳбатлашади, сюжет билан боғлиқ ўйинда иштирок этади.

2001 йилдан «Китоб ҳақидаги суҳбатлар» («Chatter bok») клуби ташкил этилиб, унинг фаолияти ҳам болаларда китоб ўқиш кўникмасини шакллантиришга қаратилади. Бу клуб ишини кутубхоналар, ўқитувчилар, китоб ихлосмандлари, кўнгилчилар бошқаради. Унда асосан 4-12 ёшдаги болалар билан иш олиб борилади. Клуб нашриётлар, ёзувчилар билан ҳамкорлик қилади. Шундай қилиб, Буюк Британияда ҳам китоб мутолаасини ривожлантириш давлат дастури бўлиб, унда асосий ўрин кутубхоналарга ажратилган.

2002 йилда Японияда мактаб ўқувчилари билим даражасини аниқлаш мақсадида тадқиқот ўтказилади. Тадқиқот натижаларидан 15 ёшли ўқувчиларнинг интеллектуал салоҳият даражаси анча сустлашиб кетгани маълум бўлади. Шу сабабли Япония ҳукумати томонидан тез орада кутубхоналар ишини кўриб чиқиш, кутубхоналарда бутланишни яхшилаш ва кутубхона жиҳозларини янгилаш тадбирлари кўриб чиқилади. Шунингдек, мамлакатда кутубхоначилик иш тажрибаси ва хорижий давлатларнинг иш тажрибаси ўрганилиб, илғор тажрибаларни мамлакат кутубхоналарига жорий этиш вазифаси белгиланади. Шу йили Японияда болаларнинг китоб мутолаасини ривожлантиришга бағиш-

Мамлакатда мутолаа ва кутубхоналар ишини ривожлантириш мақсадида ҳар йили «Адабиёт ҳақидаги мактуб» номли дастур ўтказилади. Унда 46 мингдан зиёд 4-7-синф ўқувчилари қатнашиб, машҳур ёзувчиларга ўз мактубларини йўллашади. Бу мактубларда болалар ўзлари ўқиган китоб ҳақидаги таассуротларини билдиришади

Немис тадқиқодчиларининг фикрига кўра, сўнгги йилларда ота-оналар томонидан ўз фарзандларига китоб ўқиб бериш ҳолати тобора камайиб бормоқда. Шу мақсадда, болаларга овозли ўқишлар ташкил этиш дастури ишлаб чиқилган

ланган бир неча тадбирлар уюштирилади. Шулардан бири, 2 мингга яқин мактабларда дарс жадвалига кўра дарс бошланишидан олдин севимли китобдан парчалар ўқиш таклиф этилган. Шунингдек, инглиз дастури Bookstart намунасига кўра ёш ота-оналарга фарзандларига илк ёшдан китоб мутолаасига ўргатишлари учун китоблар тарқатиш компанияси бошланади – дейди – Тошкент шаҳар «Bilim» АКМ илмий-услугият бўлими мудири Шохида Очилова.

Бу каби ҳолатни Швецияда ҳам кўриш мумкин. Бу ерда ҳам китоб мутолаасини ривожлантириш масаласи билан давлат шугулланади. Швед ҳукумати китоб мутолаасини ривожлантиришга катта миқдорда ресурсларни ажратади. Китоб мутолаасини ривожлантиришга мўлжалланган турли тадбирларни ташкил этилиш масаласи билан шугулланади. Масалан, А.Лингрет номи билан машҳур бўлган Швецияда 2002 йили унинг номи билан мукофот таъсис этилган бўлиб, ҳозир унинг миқдори 5 миллион швед кронини ташкил этади. Бу маблағ ҳам китоб нашр қилиш, китоб тарғиботи учун сарф қилинади. Бундан ташқари Швецияда 6-7 ёшдаги болаларга мўлжалланган китобларнинг каталоги нашрдан чиқарилади. Масалан, 2004 йилда шу йили чоп этилган барча китобларни ўзида жамлаган каталог нашрдан чиқади. У, асосан, ёш болаларга мўлжалланган бўлиб, унга жуда кўп иллюстрация ва аннотациялар киритилган. Бу каталог мактаблар ва кутубхоналарга текинга бериледи.

Швеция кутубхоначилари халқаро тажрибаларга кўп муурожаат қилган ҳолда, Голландия кутубхоналаридан ўрнак олиб, «Китоб жюри» ташаббусини жорий этдилар. Бунга кўра болалар шу йили нашр этилган китоблардан энг яхшисини танлаб оладилар ва нима учун уни «якши» деб танлаганларини асослаб берадилар.

Германиянинг Майнцед шаҳрида 1988 йилда Мутолаа фонди ташкил этилган. Ҳомийлар уни маблағ билан тахминан 90 фоиз таъминлайдилар. Шунингдек, Мутолаа фонди ўз лойиҳаларини амалга ошириш учун турли ташкилотлар, нашриётлар, журнал таҳририятлари, турли жамоат ташкилотлари, касаба уюшмаларини жалб этади. Унинг лойиҳалари бутун Германия ҳудудини қамрам олган. Фонднинг асосий мақсади болалар мутолаасини қўллаб-қуватлашдир.

Немис тадқиқодчиларининг фикрига кўра, сўнгги йилларда ота-оналар томонидан ўз фарзандларига китоб ўқиб бериш ҳолати тобора камайиб бормоқда. Шу мақсадда, болаларга овозли ўқишлар ташкил этиш дастури ишлаб чиқилган. Фонд ташаббуси билан «Die Zeit» ҳафталик газетаси билан ҳамкорликда «Овоз чиқариб – ҳар ерда ва ҳар қачон мутолаа қиламиз» номли дастур ишлаб чиқилади. Фонд ўз ишига 6 минг кўнгиллини жалб этиб, болалар боғчасида, мактаб ва бошқа болалар масканларида овозли ўқишлар уюштиридилар. Масалан, сув ҳавзалари билан боғлиқ бадий ва илмий-оммабоп китобларни овоз чиқариб ўқиш тадбирлари ўтказилган.

Бухоро вилояти АКМ Илмий-услугий бўлими бош кутубхоначиси Сарвара Қодирова - кутубхона инфратузилмасини замон ва китобхон талабига мослаштириш, яъни ўқиш ва дам олиш хоналари эстетик талабларга жавоб берадиган даражага келтириш, чой, қаҳва, ширинликлар билан озиқланиш хонаси ҳамда маиший хоналар ажратиш, оммавий китобхонлик стратегиясини яратиш ва доимий такомиллаштириш, ёш китобхонлар билан ишлаш илмий методик, педагогик-психологик тизимини ривожлантириш, китоб нашр этиш саноатини ривожлантириш (нашр сифати, китоб муқоваси, қоғоз сифати китобхонни жалб қиладиган даражада ва молиявий қаноатлантиришига эътибор бериш), чоп этиладиган китоб ва журналларнинг мазмунини кучайтириш, замон ва талабга жавоб беришини назорат қилишни йўлга қўйиш, болалар ва ўсмирлар китобхонлигини ривожлантириш дастурини ишлаб чиқиш ва бу борадаги ишларни тизимли ташкил этиш, умумтаълим мактабларида синфига қараб мустақил ўқилиши зарур ва ихтиёрий муҳим адабиётларни киритилиши ва уларни ўқишни назорат қилиш (балким китобхонлик савиясини баҳолаш мезонини ишлаб чиқиб, уни баҳолашни йўлга қўйиш керакдир), болалар ва ўсмирлар китобхонлигини оммалаштиришда ўсмирлар образининг долзарб мавзуларини ўз миллий қадрият-

ларимизга хос тарзда бадиий ифода этиш муҳимлиги, адибларнинг ушбу муаммога эътиборларини кучайтириш, оммавий китобхонлик кечаларини доимий равишда адабиёт, фан, санъат ходимлари билан учрашувлар ташкил қилиш, китоблар рекламасини ривожлантириш каби масалаларга эътиборни қаратишимиз лозимлигини таъкидлайди.

– Бугунги кунда бола тарбиясида китобнинг роли ҳақида «Болангиз билан бирга ишланг», «Болани меҳнатга ўргатиш», «Маънавият ўзи нима?» каби мавзуларда АКМ мутахассислари томонидан видеомаслаҳатлар тайёрланган ва ижтимоий тармоқларга жойлаштирилмоқда. Шунингдек, «Кутубхона менинг ҳаётимда» #kutubxonameninghayotimда лойиҳасида АКМнинг хорижий тиллар клубида тайёргарликдан ўтиб, дунёдаги нуфузли олий таълим муассасаларига ўқишга кирган фойдаланувчиларнинг ўз тенгдошларини кутубхонага, китобхонликка чорловчи фикрлари намойиш этилади. Китобларнинг аудио ва видео вариантини яратиш ва ижтимоий тармоқларга жойлаштириш бўйича «Эпизод» ҳамда «Аудиоҳикоя» лойиҳалари амалда қўлланилмоқда.

«Ўқишни тавсия этамиз» лойиҳасида АКМдаги адабиётлар ҳақида маълумотларни ўзбек, рус, инглиз тилларида тарғиб қилинмоқда. Китобхонлар орасида китоб тарғиботи ва китоб ўқиш самарадорлигини ошириш мақсадида Мигел де Сервантеснинг «Дон Кихот», Чингиз Айтматовнинг «Сарвқомат Дилбарим», Александр Пушкиннинг «Капитан қизи», Ден Брауннинг «Давинчи сири», Худойберди Тўхтабоевнинг «Сариқ девни миниб», Абдулла Қодирийнинг «Меҳробдан чаён» асарларининг буктрейлерлари яратилди ва АКМнинг ижтимоий тармоқларидаги саҳифаларида жойлаштирилди. Фарғонада етишиб чиққан буюк алломалар, давлат ва жамоат арбоблари, олимларнинг ҳаёти, илмий, ижодий ишлари, давлат ва жамият ривожини йўлида амалга оширган ибратли фаолияти ҳақида ижтимоий тармоқларда #buyukyurtfarzandlari ҳештеги остида лойиҳа амалга оширилмоқда.

Шунингдек, виртуал кутубхонадан фойдаланувчилар ўз смартфонлари орқали китобларнинг электрон нусхасини QR-код орқали бепул юклаб олиши мумкин, дейди – *Фарғона вилояти АКМ Илмий методика бўлими кутубхоначиси Мухайё Рустамова.*

– Вилоят ахборот-кутубхона марказининг Телеграм мессенжериде «Birga kitob o'qiyimiz» деб номланган саҳифа мавжуд бўлиб, у ерда 500 дан ортиқ энг оммабоп адабиётларнинг

электрон нусхалари жойланган. Шунингдек, «Birga kitob o'qiyimiz» аудио канали ҳам фаолият олиб бормоқда. Унда 1200 га яқин бадиий адабиётларнинг аудио шакллари жойлаштирилган. Шулар қаторида Facebook, Instagram ва бошқа ижтимоий тармоқларнинг фойдаланувчилари учун ҳам китоб мутолааси фаол тарғиб қилинади – дейди, *Хоразм вилояти ахборот-кутубхона маркази Илмий методика бўлими етакчи кутубхоначиси Шухрат Маткаримов.*

Ҳозирги кунда интернет, хусусан, ижтимоий тармоқлар турмуш тарзимизнинг ажралмас қисмига айланиб улгурган. Шу ҳолни инобатга олган ҳолда юртимиздаги барча ахборот-кутубхона марказлари ўзларида мавжуд бўлган фондларни электрон шаклга ўтказиш, шу орқали аҳолига масофадан туриб ахборот-кутубхона хизматларини кўрсатишни кенгайтиришга катта эътибор қаратсалар бу ҳам инновацион ёндашув сифатида юксак баҳоланган бўларди.

Энг муҳими китобхонлик маданиятини оширишда ижтимоий тармоқлардан кенг фойдаланиш бугунги куннинг долзарб масаласи бўлиб қолганлигини ҳисобга олиб ижтимоий тармоқларда қатор саҳифаларни юриштириш ташкил этиш ҳам яхши натижалар берган бўларди.

Яна бир оғриқли масала борки бу юртимизда китоб дўконлари тармоғининг тизимли шаклланмаганлигидир. АКМ мутахассислари томонидан ўтказилган сўровномалар натижасига эътибор берсак, «Сиз истиқомат қилаётган ҳудудда китоб дўконлари етарлича деб ҳисоблайсизми?» деган саволга респондентларнинг фақат 9,2 фоизигина «Ҳа», деб, 90 фоизи эса «Йўқ» жавоб берганлар. Бу жавобларнинг ўзи маҳаллий ҳокимликлар учун жиддий эътироз сифатида ҳам қабул қилиш мумкин. Энг асосийси, «Нега одамлар кутубхонага кам келяпти?» деган саволга жавоб берувчиларнинг 50,2 фоизи «Янги бадиий адабиётлар камлиги, кутубхона фондларининг эскилиги», деб жавоб берганлиги мамлакатимизда бугунги кунда кутубхона фондларини янги адабиётлар билан бойитиш, фондларни янгилаш энг долзарб вазифалардан бири эканлигини кўрсатади.

Ҳеч иккиланмай айтиш мумкинки, ҳар бир давлат ва жамиятнинг маданиятлилик даражаси ва билимга интилишлари, албатта, китоб ва китобхонликка бўлган муносабати билан баҳоланади.

Даврон Мансуров тайёрлади ■

Бугунги кунда бола тарбиясида китобнинг роли ҳақида «Болангиз билан бирга ишланг», «Болани меҳнатга ўргатиш», «Маънавият ўзи нима?» каби мавзуларда АКМ мутахассислари томонидан видеомаслаҳатлар тайёрланган ва ижтимоий тармоқларга жойлаштирилмоқда

Юртимиздаги барча ахборот-кутубхона марказлари ўзларида мавжуд бўлган фондларни электрон шаклга ўтказиш, шу орқали аҳолига масофадан туриб ахборот-кутубхона хизматларини кўрсатишни кенгайтиришга катта эътибор қаратсалар бу ҳам инновацион ёндашув сифатида юксак баҳоланган